

Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Νομικής

« Η Έννομη Προστασία »

Σταυρούλα Βρύνα

Έτος Σπουδών: Β'

Αριθμός Μητρώου: 1340200600052

Μάθημα: Ατομικά & Κοινωνικά Δικαιώματα

Εαρινό εξάμηνο 2008

Διδάσκοντες: κ. Α. Δημητρόπουλος,
κ. Σ. Βλαχόπουλος
κα. Θ. Αντωνίου

Διάγραμμα Εργασίας

- I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....
- II. Ιστορικές καταβολές του άρθρου 20 Σ.....
- III. Κοινοτικά πρότυπα της διάταξης.....
- IV. Η αμφισβητούμενη νομική φύση της.....
έννομης προστασίας
- V. Τα στοιχεία που συνθέτουν το δικαίωμα έννομης
προστασίας.
  - i. Αντικείμενο-Προστατευόμενο αγαθό.....
  - ii. Περιεχόμενο.....
  - iii. Φορείς.....
  - iv. Αποδέκτες.....
  - v. Όργανα.....
- VI. Περιορισμοί της δικαστικής προστασίας.....
- VII. Παραίτηση από το δικαίωμα.....
- VIII. Αναθεώρηση του άρθρου 20 Σ.....
- IX. Κρίσιμη Νομολογία.....
- X. Βιβλιογραφία.....

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Η αρχή του κράτους δικαίου ανάγεται από τα σύγχρονα συντάγματα σε μια από τις οργανωτικές βάσεις του πολιτεύματος. Χαρακτηριστικό γνώρισμα και δομικό της στοιχείο αποτελεί η αρχή της νομιμότητας.

Σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα θεμελιώδες αξίωμα είναι η κυριαχία του νόμου. (Rule of law) η οποία προϋποθέτει αφενός τη νομική πλαισίωση της δράσης της κρατικής εξουσίας, η θέσπιση δηλαδή κανόνων δικαίου οι σύμφωνα με τους οποίους οφείλει να οργανώνεται η διοικητική δράση στο σύνολό της. Αφετέρου προϋποθέτει την ύπαρξη ελεγκτικών και κυρωτικών μηχανισμών που θα επαναφέρουν στη νομιμότητα παρανομούντες διοικητικούς μηχανισμούς.

Κατ' αυτό τον τρόπο ο θεσμός της παροχής έννομης προστασίας συνδέεται άρρηκτα με την πραγμάτωση του ουσιαστικού κράτους δικαίου αποτελώντας κορυφαία εκδήλωσή του. Αντικαθιστά την «φυσική» αυτοδικία ως μέσο προστασίας των δικαιωμάτων και συμφερόντων των ιδιωτών, και συνιστά απαγόρευση στην κρατική αυθαιρεσία.

Η παρούσα ανάλυση έχει ως αντικείμενο την όσο το δυνατόν αρτιότερη πραγμάτευση του δικαιώματος έννομης προστασίας όπως κατοχυρώνεται από την καινοτόμο διάταξη του άρθρου 20 του ελληνικού συντάγματος, συνεπικουρούμενη και από άλλες διατάξεις της εθνικής μας αλλά και της κοινοτικής νομοθεσίας.

II. Ιστορικές καταβολές του δικαιώματος.

Η διάταξη το άρθρου 20 Σ έχει αναγνωρισθεί ως καινοτομία του συντακτικού νομοθέτη του 1975. Οι ιστορικές τις βάσεις ανατρέχουν στο επαναστατικό σύνταγμα της Τροιζήνας (1927) στο οποίο ενυπάρχει διάταξη (άρθρο 22) σύμφωνα με την οποία «κανείς δε δύναται ν' αποφύγη το ανήκον δικαστήριο, ουδέ να εμποδισθή από το να καταφύγη εις αυτό» κατοχυρώνοντας ρητά το δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη.

Αντίστοιχη διάταξη περιείχε και το Ηγεμονικό σύνταγμα του 1832.

Τα δύο προαναφερθέντα συντάγματα ουδέποτε τέθηκαν σε ισχύ και συνεπώς στην πράξη το δικαίωμα έννομης προστασίας ουδέποτε ουσιαστικά κατοχυρώθηκε.

Παρόλο το οξύμωρο του πράγματος η επόμενη ιστορικά κατοχύρωση του δικαιώματος στην έννομη προστασία παρατηρείται στα κείμενα των «συνταγμάτων» της περιόδου της επταετίας, αυτά του 1968 και του 1973 και συγκεκριμένα στο άρθρο 119. Αναμφίβολα, όπως αποδείχθηκε και στην πράξη, σκοπός των δικτατόρων δεν υπήρξε η κατοχύρωση του δικαιώματος αυτού ως θεμελιώδους παρά η δημιουργία μιας φιλελεύθερης εντύπωσης και η ενίσχυση του αυταρχικού καθεστώτος.

Ο μεταπολιτευτικός νομοθέτης ενέταξε αυτούσιες τις διατάξεις περί δικαστικής προστασίας των «συνταγμάτων» της δικτατορίας μέσω της Συντακτικής Πράξης της 7ης Αυγούστου 1974 στο κείμενο του συντάγματος του 1952 το οποίο τέθηκε προσωρινά ξανά σε ισχύ.

Αυτός ήταν και ο ουσιαστικός πρόδρομος της ένταξης του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, τροποποιημένου, στο Σύνταγμα του 1975, όπως και ισχύει έως σήμερα.

III. Η διάταξη του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ ως πρότυπο του 20Σ

«Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσις του δικασθή δικάως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντως....»

Ανάμεσα στα πολλά διεθνή πρότυπα της διάταξης 20 Σ, σημαντικότερο κρίνεται αυτό του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου την οποία η χώρα μας έχει κυρώσει και σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 Σ συνιστά πλέον ισχύον και εφαρμοζόμενο στη χώρα μας δίκαιο με υπέρτερη του κοινού νόμου τυπική ισχύ. Οι δύο αυτές διατάξεις, μια εθνική και μια κοινοτική έχουν σκοπό να δημιουργείται ένα κοινό πλαίσιο κατοχύρωσης του δικαιώματος μέσω της αλληλοσυμπλήρωσης τους.

Συγγενές είναι και το άρθρο 13 της ίδιας Σύμβασης το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής.

«Παν πρόσωπον του οποίου τα αναγνωριζόμενα εν τη παρούση Συμβάσει δικαιώματα και ελευθερίες παρεβιάσθησαν, έχει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και αν η παραβίασις διεπράχθη υπό προσώπων ενεργούντων εν τη εκτελέσει των δημοσίων καθηκόντων τους.»

IV. Η αμφισβητούμενη νομική φύση της έννομης προστασίας του άρθρου 20Σ

Η κατοχύρωση της έννομης προστασίας από το άρθρο 20 του Συντάγματος είναι συνυφασμένη με την προβληματική που έχει αναπτυχθεί σε θεωρία και νομολογία γύρω από τον ακριβή καθορισμό της νομικής της φύσης. Πολλές θεωρίες έχουν

αναπτυχθεί πάνω στο εν λόγω ζήτημα το οποίο εκτός από έναυσμα για θεωρητικές αναζητήσεις, παρουσιάζει μείζονες πρακτικές προεκτάσεις.

Η κρατούσα στην ελληνική θεωρία άποψη είναι αυτή η οποία υποστηρίζει πως το άρθρο 20 Σ διασφαλίζει αυτοτελές θεμελιώδες δικαίωμα έκαστου να προσφεύγει στην τακτική δικαιοσύνη για παροχή έννομης προστασίας για διαφορές ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου. Κατ' αυτό τον τρόπο παράγεται δημόσια αξίωση των υποκειμένων του δικαιώματος για παροχή έννομης προστασίας και για ίδρυση και αποτελεσματική οργάνωση των δικαιοδοτικών οργάνων της πολιτείας για την παροχή της.

Για τη στήριξη της θέσης αυτής, ένα πρωτίστως συστηματικό επιχείρημα μπορεί να αντληθεί από την τοποθέτηση της κρίσιμης διάταξης του άρθρου 20 Σ στο Β' μέρος του συντάγματος μας, το οποίο επιγράφεται «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα». Το γεγονός αυτό δείχνει τις προθέσεις του συντακτικού νομοθέτη ως προς τη χροιά που θέλησε να δώσει στη διάταξη αυτή.

Δευτερευόντως, γραμματολογικά η ίδια η διατύπωση του άρθρου 20 «καθένας έχει δικαίωμα» παραπέμπει ευθέως και πάλι στη θεμελίωση δικαιώματος.

Κατ' αυτό τον τρόπο παράγεται δημόσια αξίωση των υποκειμένων του δικαιώματος για παροχή έννομης προστασίας και για ίδρυση και αποτελεσματική οργάνωση των δικαιοδοτικών οργάνων της πολιτείας για την παροχή της.

Η δεύτερη θεωρία η οποία τείνει να αμφισβητεί το χαρακτήρα της έννομης προστασίας ως δικαιώματος, είναι αυτή που την παρουσιάζει απλώς σαν μια κατευθυντήρια προγραμματική γραμμή με συνταγματικό κύρος που απευθύνεται στον κοινό νομοθέτη και διαπερνά τη δραστηριότητα του. Μια αντικειμενική εγγύηση της προστασίας των δικαιωμάτων και συμφερόντων του ατόμου. Η άποψη αυτή στηρίζεται σε αντίστοιχες απόψεις που έχουν αναπτυχθεί στην Γερμανική θεωρία με αφετηρία την αμφισβήτηση ως προς τη

νομική φύση του άρθρου 19 ΓερμΣ το οποίο καθιερώνει επίσης την έννομη προστασία.

Φυσικά υπάρχει και μια μερίδα των θεωρητικών η οποία σε μια συνδυαστική θεώρηση των δύο παραπάνω θεωριών, υποστηρίζει τη διττή νομική φύση της έννομης προστασίας. Αφενός (αντικειμενικά) ως θεσμικής αρχής – εγγύησης της έννομης τάξης και αφετέρου με την υποκειμενική φύση θεμελιώδους δικαιώματος και έννομης αξίωσης. Θεώρηση αρκετά πειστική καθώς συμβαδίζει ερμηνευτικά και με την αρχή *in dubio pro libertate* καθώς η διττή φύση εξασφαλίζει ένα *maximum* προστασίας των υποκειμένων της.

Οι διχογνωμίες όμως πάνω στο εν λόγω δικαίωμα δεν εξαντλούνται στη νομική του φύση. Με την αποδοχή από τη μεγαλύτερη μερίδα της θεωρίας σε Ελλάδα και Ευρώπη πως πρόκειται εν τέλει για δικαίωμα, ανακύπτει το ζήτημα της κατάταξης του σε μια από τις τρεις κατηγορίες της παραδοσιακής θεωρίας, ατομικό, πολιτικό, κοινωνικό, καθώς και της πρόσδοσης σ αυτό *status negativus, activus ή socialis*.

Ανιχνεύοντας τα χαρακτηριστικά του θα λέγαμε πως υπάρχουν σ' αυτό τα στοιχεία ενός δικαιώματος ατομικού, καθώς διασφαλίζει για τα υποκείμενα του αφενός την αρνητική αγώγιμη αξίωση έναντι του κράτους να μην εμποδίζει με διαφόρων ειδών νομοθετικούς και άλλους περιορισμούς την πρόσβαση στην δικαστική προστασία και ακρόαση. (*status negativus*) Αλλά ταυτόχρονα και ενός δικαιώματος κοινωνικού με το σκεπτικό ότι καθιερώνει μη αγώγιμη αξίωση των υποκειμένων της προς το κράτος ώστε το τελευταίο να εξασφαλίζει με πράξεις του-θετικές παροχές του όπως π.χ. την ίδρυση δικαστηρίων την δυνατότητα αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη. (*status socialis*)

Πώς μπορεί όμως κανείς να αρνηθεί και την πολιτική διάσταση του δικαιώματος έννομης προστασίας όταν η ενεργοποίησή του με αίτημα δικαστικής προστασίας καταλήγει σε άσκηση μιας εκ των τριών μορφών της κρατικής εξουσίας

του άρθρου 26 Σ, της δικαστικής (με την έκδοση δικαστικής απόφασης). (status activus)

Αναφερόμενοι επομένως στο δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 Σ δεν μπορούμε παρά να το χαρακτηρίσουμε ως ένα δικαίωμα «πολυμορφικό». Όπως ισχύει και για κάθε άλλο θεμελιώδες δικαίωμα, το δικαίωμα της έννομης προστασίας δε μπορεί να περιγραφεί επαρκώς εντασσόμενο σε μια μόνο από τις υπάρχουσες κατηγοριοποιήσεις της «κλασικής» θεωρίας. Διακρίνεται από το λεγόμενο status mixtus, και μέσα του ενυπάρχουν και αρνητικές, και θετικές αξιώσεις, καθώς και αξιώσεις συμμετοχής.

Εκτός από τον προαναφερόμενο «πολυμορφικό» του χαρακτήρα παρατηρούμε ότι το εν λόγω δικαίωμα μπορεί να περιγραφεί ως «δικονομικό» καθώς συνιστά τυπική εγγύηση για την προστασία άλλων δικαιωμάτων, ουσιαστικών, των οποίων η ύπαρξη αποτελεί προϋπόθεση για την άσκηση του.

V. Τα στοιχεία που συνθέτουν το δικαίωμα έννομης προστασίας.

Έχοντας ήδη επιχειρηματολογήσει και αποδεχτεί την νομική φύση της έννομης προστασίας ως δικαιώματος, στο μέρος αυτό της ανάπτυξης μας θα πραγματευτούμε αναλύοντας και επεξηγώντας τα μεμονωμένα χαρακτηριστικά αυτού του δικαιώματος. Χαρακτηριστικά που ενυπάρχουν σε κάθε δικαίωμα και συγκροτούν την υπόστασή του, όπως το προστατευόμενο αγαθό και αντικείμενο του δικαιώματος, το περιεχόμενο του, την έκταση της προστασίας που παρέχει, τα υποκείμενα και τους αποδέκτες του, τα όργανα μέσω των οποίων πραγματώνεται καθώς τέλος και το ουσιαστικό ζήτημα των περιορισμών στους οποίους κατ' ανάγκη υπόκειται, των θεμιτών επεμβάσεων σ' αυτό.

i. Αντικείμενο

Από την ίδια τη διατύπωση του άρθρου 20 Σ συνάγουμε με σαφήνεια το ακριβές αντικείμενο του εν λόγω δικαιώματος. Πρόκειται για «δικαιώματα και συμφέροντα», έννομα δηλαδή αντικείμενα, εκείνου ο οποίος προσφεύγει στη δικαιοσύνη και μόνο εκείνου, και κατ' εξαίρεση μόνο, αυτά άλλων προσώπων.

Αναμφίβολα, με την αναφορά σε δικαιώματα και συμφέροντα, εννοούνται μόνο τα αναγνωρισμένα από το νόμο ως τέτοια (έννομα) και όχι άλλων ειδών συμφέροντα, π.χ. οικονομικά ή άλλων ειδών δικαιώματα π.χ. αντανακλαστικά δικαιώματα, δυσμενείς δηλαδή επιρροές κανόνων δικαίου και διοικητικών μέτρων στην υποκειμενική κατάσταση ενός ιδιώτη. Και αυτό γιατί οι κανόνες που δημιουργούν το αντανακλαστικό δικαίωμα μόνο εμμέσως θίγουν τα υποκειμενικά συμφέροντα του ιδιώτη ενώ παράλληλα εξυπηρετούν σχεδόν αποκλειστικά το δημόσιο συμφέρον.

Φυσικά αυτό δεν σημαίνει πως η προστασία του άρθρου 20 Σ εξαντλείται μόνο στα υποκειμενικά δικαιώματα με την αυστηρή έννοια, αλλά επεκτείνεται και σε κάθε είδους ατομικό συμφέρον το οποίο κρίνεται άξιο προστασίας από το δίκαιο.

Το άρθρο 20 Σ επομένως, αποτελεί την εκ μέρους του κράτους θεσμική εγγύηση της έννομης κατάστασης του ιδιώτη, εφόσον από το ίδιο το κράτος έχει προηγηθεί η νομική αναγνώριση της έννομης αυτής κατάστασης. Κατ' αυτό τον τρόπο το Σύνταγμα έρχεται να προασπίσει δικαιώματα και καταστάσεις τις οποίες το ίδιο έχει αναγνωρίσει και «απονείμει» εκ των προτέρων. Τυχόν έλλειψη προστασίας των έννομων αυτών καταστάσεων θα αποτελούσε ανακολουθία και ίσως ακόμη και έλλειμμα κράτους δικαίου.

ii. Περιεχόμενο

Το δικαίωμα έννομης προστασίας είναι κοινώς παραδεκτό πως εκτείνεται σε δύο επίπεδα. Αφενός το δικαίωμα έννομης προστασίας *stricto sensu* το οποίο περιλαμβάνει το δικαίωμα δικαστικής προστασίας. (Δικαίωμα ελεύθερης και ακώλυτης προσφυγής του ιδιώτη στη δικαιοσύνη και αιτήματος προστασίας) και αφετέρου το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης (παρουσίαση ενώπιον δικαιοδοτικού οργάνου, των θέσεων του φορέα του δικαιώματος ως προς τα πραγματικά και νομικά περιστατικά που συγκροτούν την υπόθεση του και αξίωση του να λάβει γνώση των θέσεων και των στοιχείων του αντιδίκου του.) Τα δύο αυτά επίπεδα κατοχύρωσης συνδέονται άρρηκτα, καλύπτοντας όλα τα διαδικαστικά στάδια της παροχής έννομης προστασίας. Είναι προφανές ότι το μεν δικαίωμα δικαστικής προστασίας θα ήταν κενό νοήματος χωρίς το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης ενώ το δεύτερο προϋποθέτει για την άσκηση του την κατοχύρωση του πρώτου.

Στη συνέχεια θα έρθουμε στο περιεχόμενο του δικαιώματος δικαστικής προστασίας του άρθρου 20 Σ, άμεσα συνυφασμένο με το αντικείμενο του. Εφόσον αντικείμενο είναι ένα δικαίωμα ή συμφέρον το οποίο θίγεται, περιεχόμενο του δικαιώματος δε μπορεί παρά να είναι σε πρώτο βαθμό η κατοχύρωση και σε ένα δεύτερο η αποκατάσταση του προσβαλλόμενου δικαιώματος ή συμφέροντος. Από δικονομικής απόψεως, τελολογική κατεύθυνση του δικαιώματος έννομης προστασίας, είναι η τελική αποδοχή ή απόρριψη της αιτήσεως που υποβάλλεται με αίτημα την παροχή της έννομης προστασίας που προβλέπεται από την πολιτεία σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

Η καταρχήν εγγύηση που παρέχει το άρθρο 20 Σ είναι αυτή της ελεύθερης πρόσβασης στη δικαιοσύνη ως κρατική λειτουργία. Ο φορέας του ουσιαστικού δικαιώματος δικαιούται να προσφύγει στη δικαιοσύνη για να το προστατεύσει ασκώντας τα κατάλληλα ένδικα βοηθήματα.

Κατά συνέπεια :

A. Με εξαίρεση τα πρόσωπα που σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις του ΑΚ δεν μπορούν να επιμεληθούν μόνο τους τις υποθέσεις τους, καταρχήν δεν μπορεί να ανατεθεί σε τρίτα πρόσωπα καθ' υποκατάσταση του δικαιούχου αποκλειστικό δικαίωμα δικαστικής επιδίωξης της ικανοποίησης του ίδιου.

B. Δεν είναι συνταγματικά επιτρεπτό να απαγορεύεται πλήρως η προσφυγή στη δικαιοσύνη για ορισμένη κατηγορία διαφορών, από τις οποίες πηγάζουν συγκεκριμένες οικονομικού περιεχομένου αξιώσεις π.χ. τα δημόσια έργα για στρατιωτικούς σκοπούς ή για ορισμένα πρόσωπα με ποσοτικά μόνο κριτήρια. π.χ. το ποσοστό μετοχικού κεφαλαίου που εκπροσωπούν.

Γ. Ιδιότητες και κωλύματα που συντρέχουν στο πρόσωπο εκείνου κατά του οποίου ζητείται η δικαστική προστασία δεν μπορούν καταρχήν να ματαιώσουν οριστικά την τελευταία, έστω και αν εκτιμηθούν ως προσωρινός λόγος αναβολής ή αναστολής της διαδικασίας. π.χ. στρατευμένος διάδικος

Η δικαστική προστασία όμως ανταποκρίνεται στο στόχο της μόνο εφόσον διακρίνεται από δύο χαρακτηριστικά: Πληρότητα και αποτελεσματικότητα.

A. Πλήρης θεωρείται η δικαστική προστασία όταν

1. Δεν αποκλείεται για κανένα είδος διαφορών. Για το λόγο αυτό έχει κριθεί ως ασυμβίβαστη με το Σύνταγμα η εξαίρεση από τον ακυρωτικό έλεγχο του Συμβουλίου της Επικρατείας των χαρακτηριζόμενων ως «κυβερνητικών πράξεων». Σύμφωνα βέβαια με την κρίση του Ελεγκτικού Συνεδρίου δεν αντίκειται στο 20 Σ η μη πρόβλεψη ευθέως ελέγχου και ακύρωσης ή τροποποίησης μιας διοικητικής πράξης εφόσον υπάρχει πρόβλεψη δυνατότητας παρεμπόδιοντος ελέγχου της με αφορμή την προσβολή άλλων πράξεων.

2. Όταν εκτός από τον έλεγχο της τυπικής νομιμότητας μιας διοικητικής ενέργειας συμπεριλαμβάνει και έλεγχο τήρησης των άκρων ορίων της διακριτικής ευχέρειας εκ μέρους της διοίκησης.

Β. Η αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας εξασφαλίζεται:

1. Όταν απονέμεται σε εύλογο χρόνο. Η αδικαιολόγητη και υπερβολική βραδύτητα μπορεί να εξομοιωθεί με την άρνηση απονομής δικαιοσύνης. Μια αποτελεσματική δικαστική προστασία πρέπει να είναι και επίκαιρη. Αντίστοιχο είναι και το κριτήριο του «λογικού χρόνου» έκδοσης απόφασης που επιτάσσει το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ.

2. Όταν εκτός από την εκδίκαση της ουσίας της υπόθεσης επιτελεί και ρόλο αποτρεπτικό της επέλευσης ανεπανόρθωτης ζημίας στον αιτούντα έννομη προστασία. Ο τρόπος για να επιτευχθεί αυτό είναι είτε η επέλευση άμεσου ανασταλτικού αποτελέσματος εκ του νόμου είτε να εναπόκειται στη δικαιοδοσία του δικαστηρίου να διατάξει κατ' αίτηση του ενδιαφερομένου την αναστολή. Ενώ σύμφωνα με την κρίση του Συμβουλίου της επικρατείας είναι αντισυνταγματική η εξάρτηση του ανασταλτικού αποτελέσματος από καταβολή μέρους του τμήματος της οφειλής προς το δημόσιο, καθώς συνιστά «οικιοθελή απάρνηση» του δικαιώματος δικαστικής προστασίας για το καταβληθέν τμήμα της οφειλής.

3. Με την απονομή από το νόμο στο δικαστήριο της καταρχήν εξουσίας να διατάξει λήψη ασφαλιστικών ή προληπτικών μέτρων. Η προσωρινή αυτή δικαστική προστασία στο πεδίο αφενός του διοικητικού δικαίου (αναστολή) και αφετέρου του ιδιωτικού δικαίου (ασφαλιστικά μέτρα) αποτρέπει στο μεσοδιάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στην άσκηση του κύριου ένδικου βοηθήματος και την έκδοση απόφασης, τη δημιουργία δυσμενών πραγματικών γεγονότων που στην πορεία είναι αδύνατο να ανατραπούν.

4. Όταν ο δικαιούχος του δικαιώματος δικαστικής προστασίας έχει την ελευθερία να χρησιμοποιήσει τις υπηρεσίες νομικού παραστάτη ικανού να αντιμετωπίσει τις νομικές πλευρές της υπόθεσης.

Φυσικά το δικαίωμα δικαστικής προστασίας θα παρέμενε σε θεωρητικό επίπεδο και χωρίς ουσιαστικό αντίκρισμα, αν δεν

συμπεριελάμβανε και συνταγματική εγγύηση της ,βάσει δικαστικής απόφασης ή διαταγής, αναγκαστικής εκτέλεσης. Η εξαίρεση μερικών πραγμάτων (βλ. 966 ΑΚ) από την διαδικασία της αναγκαστικής εκτέλεσης δεν αποτελεί αντίθεση στην άποψη αυτή, ούτε επίσης και η απαίτηση προηγούμενης άδειας του Υπουργού Δικαιοσύνης για την διενέργεια αναγκ. εκτέλεσης εις βάρος αλλοδαπού δημοσίου, καθώς βασίζεται σε γενικώς παραδεδεγμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου τους οποίους ακολουθεί η Ελλάδα.

Η αξίωση αναγκαστικής εκτέλεσης βρίσκει τα όρια της και αφενός στις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με το 953 παρ. 3 ΚΠολΔ οι οποίες αποκλείουν την αναγκαστική εκτέλεση σε πράγματα προσωπικής χρήσης του οφειλέτη και της οικογένειάς του, απαραίτητα για τις στοιχειώδεις ανάγκες διαβίωσης του, σε αναμνηστικά αντικείμενα, χειρόγραφα, βιβλία, μουσικά όργανα, και εργαλεία τέχνης. Αφετέρου όρια στην έκταση που μπορεί να πάρει η αναγκαστική εκτέλεση τίθενται και από τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας (25 παρ. 1 εδ. δ' Σ).

iii. Φορείς:

Το άρθρο 20 Σ είναι αναμφισβήτητα ξεκάθαρο όσον αφορά τον κύκλο των δικαιούχων του δικαιώματος δικαστικής προστασίας χρησιμοποιώντας τη λέξη «καθένας». Φορέας του δικαιώματος είναι κάθε πρόσωπο, φυσικό και νομικό (η αίτηση δικαστικής προστασίας προσιδιάζει σαφώς στη φύση τους) καθώς και άλλα μορφώματα όπως οι στερημένες νομικής προσωπικότητας ενώσεις προσώπων με βάση το 12 παρ. 1 Σ. Η εθνικότητα του προσώπου δεν είναι αποφασιστικό κριτήριο για την κτήση του δικαιώματος. Φορείς δεν αποτελούν μόνο οι Έλληνες αλλά και οι αλλοδαποί, καθώς και οι ανιθαγενείς, αρκεί η αναγνώριση τους από την έννομη τάξη ως υποκειμένων δικαίου καθώς και η ύπαρξη ουσιαστικού δικαιώματος το οποίο χρήζει προστασίας.

Το άρθρο 20 Σ κατοχυρώνει ταυτόχρονα την αρχή της ισότητας των διαδικών, την αρχή δηλαδή ότι ο καθ' ου η αίτηση δικαστικής προστασίας έχει τα ίδια δικαιώματα με τον αιτούντα αυτήν.

iv. Αποδέκτες:

Αποδέκτης του δικαιώματος είναι κατά κύριο λόγο η κρατική εξουσία. Στους φορείς αυτούς κρατικής εξουσίας δεν συμπεριλαμβάνονται τα δικαστήρια καθώς η προστασία ζητείται και παρέχεται μέσω αυτών και όχι έναντι αυτών. Φυσικά υπάρχουν μέσα για τον έλεγχο της δικαστικής εξουσίας, όπως τα ένδικα μέσα και η αγωγή κακοδικίας των οποίων η ρύθμιση έχει αφεθεί στον κοινό νομοθέτη.

Το ζήτημα το οποίο τίθεται όσον αφορά τους αποδέκτες του δικαιώματος είναι το κατά πόσον η δικαστική προστασία παρέχεται και έναντι της νομοθετικής εξουσίας. Θετική απάντηση στο ερώτημα αυτό θα καθιστούσε δυνατή την ευθεία προσβολή τυπικού νόμου με αφορμή την αμφισβήτηση της συνταγματικότητας του. Η ορθότερη απάντηση ωστόσο είναι ότι εγγύηση για τη δράση του νομοθέτη παρέχεται μέσω του δικαστικού ελέγχου συνταγματικότητας που κατοχυρώνει το 93 παρ.4 Σ. Εξαίρεση αποτελεί περίπτωση έκδοσης αντίθετων αποφάσεων ανώτατων δικαστηρίων όσον αφορά τη συνταγματικότητα διάταξης, που δίνει την δυνατότητα στον οποιονδήποτε έχοντα έννομο συμφέρον με αίτηση του προς το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο να ζητήσει κρίση επί του ζητήματος.

Έχοντας λοιπόν αποκλείσει τη δικαστική και την νομοθετική εξουσία από το πεδίο του δικαιώματος δικαστικής προστασίας αντιλαμβανόμαστε πως η κατεύθυνση του είναι ως επί το πλείστον προς την εκτελεστική εξουσία κατά την άσκηση κυριαρχικών εξουσιών της.

v. Όργανα:

Την εγγύηση του Συντάγματος εκπληρώνει μόνο η παροχή έννομης προστασίας από δικαστήρια. Όπου δικαστήρια κατά το Σύνταγμα είναι μόνο εκείνα τα όργανα τα οποία συγκροτούνται κατά πλειοψηφία από τακτικούς δικαστές που απολαύουν της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας που διαγράφονται στο άρθρο 87 του συντάγματος. Για το λόγο αυτό δε θεωρούνται παρέχοντα έννομη προστασία διάφορα διοικητικά όργανα-επιτροπές έστω και κατόπιν ασκήσεως ενδικοφανούς προσφυγής. Αυτό ισχύει και για τα πειθαρχικά συμβούλια δημοσίων υπαλλήλων, που αποτελούν διοικητικά και όχι δικαστικά όργανα καθώς και για το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους.

Ως δικαστήρια νοούνται μόνο τα κρατικά. Στην έννοια αυτή δεν υπάγεται η γνήσια διαιτησία, αυτή δηλαδή που βασίζεται στη συμφωνία των μερών. Ούτε η εκκλησιαστική δικαιοσύνη θεωρείται εμπίπτουσα στην έννοια της κρατικής δικαιοσύνης, πολλώ μάλλον εφόσον δεν πληροί τις προϋποθέσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστών. Τα δικαστήρια αυτά έχουν θεωρηθεί από την πρόσφατη νομολογία απλά πειθαρχικά όργανα των οποίων ο ρόλος περιορίζεται στην εκδίκαση καθαρά εσωτερικών υποθέσεων της Εκκλησίας ώστε δεν νομιμοποιούνται να θίγουν τη γενική έννομη κατάσταση οποιωνδήποτε ατόμων (κληρικών ή λαϊκών).

Επιπλέον η έννομη προστασία πρέπει να παρέχεται από κρατικά ελληνικά δικαστήρια, πράγμα που καθιστά ανεπαρκή από μόνη της την προστασία που παρέχουν το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ) ή το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ).

VI. Περιορισμοί:

Στη διατύπωση του άρθρου 20 παρ. 1 Σ έχει προστεθεί η ρήτρα, «όπως νόμος ορίζει». Πρόκειται για μια επιφύλαξη νόμου η οποία από μεγάλο μέρος της θεωρίας κρίθηκε ικανή να προκαλέσει ακόμη και αναίρεση του δικαιώματος έννομης προστασίας και καταστρατήγηση του Συντάγματος.

Στην πραγματικότητα, η ύπαρξη τέτοιων διατυπώσεων είναι απόλυτα δικαιολογημένη για ένα νομοθέτημα λιτό και περιεκτικό όπως το Σύνταγμα μας, το οποίο δεν έχει ως στόχο να ρυθμίσει ενδελεχώς ένα θεσμό όπως αυτό της έννομης προστασίας αλλά να κατοχυρώσει τον πυρήνα του δικαιώματος και να αφήσει στον κοινό νομοθέτη την ρύθμιση των περαιτέρω λεπτομερειών. Να θέσει ένα γενικό πλαίσιο οργάνωσης το οποίο θα αναλάβουν να εξειδικεύσουν εκτελεστικοί νόμοι.

Στην πραγματικότητα με την επιφύλαξη αυτή το Σύνταγμα δεν απονέμει στο νομοθέτη την εξουσία να ρυθμίσει το «αν» αλλά το «πώς» του εν λόγω δικαιώματος χωρίς να του επιτρέπεται να θίξει τον πυρήνα του, παρά μόνο να θέσει περιορισμούς δικαιολογημένους από το γενικό συμφέρον.

Η έκδοση του εκτελεστικού του άρθρου 20 Σ νόμου, αποτελεί δέσμια αρμοδιότητα για το νομοθέτη ο οποίος οφείλει να ρυθμίσει την συγκρότηση και την άρτια λειτουργία οργάνων του κράτους που θα πραγματώνουν την έννομη προστασία. Ο νόμος αυτός επιτρέπεται να τροποποιηθεί ή να αντικατασταθεί αλλά όχι και να καταργηθεί. Παρόλα αυτά η άσκηση του δικαιώματος δεν εξαρτάται από την τυχόν μη έκδοση του εν λόγω νόμου.

Οι προαναφερθέντες νομοθετικοί περιορισμοί δικαιολογούνται ως επί το πλείστον από το πολυδάπανο της διαδικασίας ενώπιον ενός δικαστηρίου καθώς και από τον τεράστιο αριθμό υποθέσεων που εισάγονται προς κρίση. Για το λόγο αυτό κρίνεται απαραίτητο για να διασφαλιστεί η λειτουργικότητα και η ταχύτητα της απονομής δικαιοσύνης, να καθιερώνεται νομοθετικά ένα ελάχιστο όριο διαδικαστικών προϋποθέσεων που απαιτείται να συντρέχουν για να γίνει

παραδεκτό το εισαγωγικό της δίκης ένδικο βοήθημα ή μέσο, και να υπεισέλθει το δικαστήριο στην εξέταση της ουσιαστικής και νομικής βασιμότητας του. Χωρίς αυτό το μέσο διήθησης των αιτήσεων δικαστικής προστασίας ο μηχανισμός απονομής δικαιοσύνης κινδύνευε να παραλύσει.

Αναμφίβολα η έκταση αυτών των αποκλειστικά διαδικαστικών διατυπώσεων δεν πρέπει να φτάνει στο σημείο να καταργεί το δικαίωμα δικαστικής προστασίας.

Παραδείγματα επιτρεπτών δικονομικών προϋποθέσεων αποτελούν, η υποχρέωση παράστασης με δικηγόρο σε διαδικασίες ενώπιον του Αρείου Πάγου ή η με ποινή παραδεκτού απαίτηση υπογραφής δικογράφου από δικηγόρο, καθώς και η πρόβλεψη δικαστικών δαπανημάτων με παράλειψη καταβολής των οποίων το ένδικο βοήθημα ή μέσο απορρίπτεται ως απαράδεκτο. Το κόστος της απονομής δικαιοσύνης δεν πρέπει να επωμίζονται εξ ολοκλήρου οι διάδικοι λόγω αυτών των δαπανημάτων που το ύψος τους οφείλει να μην καθιστά απαγορευτικό το κόστος της δικαστικής προστασίας. Εξίσου θεμιτοί είναι περιορισμοί που αφορούν τη μορφή και το περιεχόμενο του δικογράφου, καθώς και ο ορισμός προθεσμίας μέσα στην οποία ο θιγόμενος οφείλει να δράσει με αφετηρία τη στιγμή που θα λάβει γνώση του δυσμενούς γι' αυτόν γεγονότος.

Τέλος, δικαιολογείται λόγω της ιδιάζουσας θέσης και οργάνωσης της διοίκησης η διαφορετική της νομοθετική μεταχείριση ως διαδίκου σε σχέση με τον ιδιώτη.

VII. Παραίτηση από το δικαίωμα δικαστικής προστασίας

Γενικά και για το μέλλον ο ιδιώτης δεν μπορεί να παραιτηθεί από το δικαίωμα δικαστικής προστασίας. Καταρχήν όμως μπορεί να το ξεπεράσει ad hoc ορίζοντας σε μια διοικητική σύμβαση διαιτητική ρήτρα σύμφωνα με την οποία προβλεπόμενο διαιτητικό όργανο αναλαμβάνει να επιλύσει τις

διαφορές που θα προκύψουν από τη σύμβαση. Τρόπον τινά παραίτηση από το δικαίωμα δικαστικής προστασίας αποτελεί και η εκούσια και ανεπιφύλακτη από το διοικούμενο αποδοχή μιας διοικητικής πράξης η οποία κατά νόμο καθιστά अपαράδεκτη την προσβολή της με αίτηση ακυρώσεως ή προσφυγή. Το ίδιο ισχύει και για την παραίτηση από ένδικα μέσα.

VIII. Αναθεώρηση του άρθρου 20 Σ.

Έχουμε αναφερθεί στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας στον άρρηκτο δεσμό μεταξύ του θεσμού της έννομης προστασίας και της αρχής του κράτους δικαίου. Αυτή η παραδοχή θα μπορούσε να μας κάνει να ταχθούμε με την άποψη πως η διάταξη του άρθρου 20 Σ συμπεριλαμβάνεται στις μη αναθεωρήσιμες διατάξεις του Συντάγματός μας παρόλο που δεν είναι μια από αυτές που περιοριστικά αναγράφονται στην διάταξη του άρθρου 110 παρ. 1 Σ που ορίζει τα σχετικά με την αναθεώρηση του. Και αυτό γιατί η διάταξη του άρθρου 20 Σ μπορεί να υπαχθεί σε αυτές οι οποίες «καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος» και επίσης εξαιρούνται της δυνατότητας αναθεώρησης.

IX. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Γίνεται φανερό, με βάση τα όσα εκτέθηκαν ανωτέρω, πως το δικαίωμα έννομης προστασίας, μέσω της διττής του νομικής φύσης ως δικαιώματος αφενός και αφετέρου ως προγραμματικής-κατευθυντήριας αρχής της έννομης τάξης, αλλά και του διπλού του περιεχομένου, συγκροτούμενο καθώς είναι από το δικαίωμα δικαστικής προστασίας και το δικαίωμα δικαστικής ακροάσεως, προσφέρει σε νομικό επίπεδο την

ευρύτερη δυνατή οχύρωση των δικαιωμάτων και συμφερόντων των ιδιωτών.

Στην πράξη όμως δεν παρατηρείται η ίδια αποτελεσματικότητα των μηχανισμών απονομής δικαιοσύνης στο να λειτουργήσουν αξιοποιώντας πλήρως το νομικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί. Πλήθος οργανωτικών προβλημάτων παρουσιάζει η ελληνική δικαιοσύνη, πλήθος αγκυλώσεων που άλλοτε οφείλονται σε θεσμούς που υπολειτουργούν λόγω κακού προγραμματισμού, άλλοτε σε λανθασμένη επιλογή των προσώπων που στελεχώνουν τον τομέα της δικαιοσύνης, άλλοτε πάλι σε αντικειμενικές δυσχέρειες. Το αποτέλεσμα όμως είναι ένα, η δημιουργία ανασφάλειας στους πολίτες και η έλλειψη εμπιστοσύνης στους κρατικούς μηχανισμούς απονομής δικαιοσύνης. Το περί δικαίου αίσθημα έχει ατονήσει στις συνειδήσεις τους.

Αποδεικνύεται πως σχεδόν ποτέ δεν αρκεί ένα άρτιο θεσμικό πλαίσιο προστασίας, όσο ευρύ και αν έχει διαμορφωθεί, για να παρέχεται αυτή με τον αποτελεσματικότερο δυνατό τρόπο και στο επίπεδο της δικαστικής πρακτικής. Μόνο μια λειτουργική αναδιοργάνωση της δικαιοσύνης θα μπορούσε να επιφέρει την ουσιαστική εκπλήρωση των κατοχυρώσεων του άρθρου 20 Σ και την επίτευξη της ουσιαστικής έννομης προστασίας.

X. Κρίσιμη Νομολογία.

ΣΤΕ 1594 / 1988

ΣΤΕ 793 / 1990

ΑΠ 184/1994

Στε 3627 /1995

ΣΤΕ 2512 / 1997

ΣΤΕ 3177 / 1998

ΣΤΕ 2442 / 1999

ΣΤΕ 4107 / 1999 (Ολ.)

ΣΤΕ 2281/2000

XI. Βιβλιογραφία

- i.** Δαγτόγλου Π., Ατομικά Δικαιώματα τόμος Β' Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, 2005
- ii.** Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα τόμος Γ' τεύχη 1-3 , Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008
- iii.** Κεραμεύς Κ., Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 1986
- iv.** Κλαμαρής Ν., Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1989
- v.** Λαμπράκης Κ., Η δικαστική προστασία και το άρθρο 20 παρ. 1 Σ 1975, ΕλλΔ/νη, 1986
- vi.** Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδόσεις Αντ. Ν.Σάκκουλα, 2005
- vii.** Μανιτάκης Α., Η διπλή νομική φύση του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας, Δ, 1982

